

ביאורים

הספר בנוי מעשרה שערים הכוללים עשרה משורשי היהדות שהם היסודות של חובות הלבבות. כל שער מברר יסוד אחד, מקיף את גדריו וחלקיו.

הספר מיועד להמון העם ולא רק ללמדנים או לבקיאים בתורת הפילוסופיה ולכן רבנו בחיי בחר לבאר את דבריו בהוכחות פשוטות וברורות ולא התעסק בראיות מסובכות הדורשות ידע מקדים ונרחב בפילוסופיה. ההתעסקות בראיות מורכבות תסיט את הלימוד מעיקרו שהוא בירור חובות הלב של האדם והפנמתם. רק בשער הראשון, שער הייחוד, רבנו בחיי עוסק בראיות מורכבות יותר מכיוון שהנושא הוא החכמה האלוהית שהוא נושא עדין אשר דורש מחשבה מעמיקה יותר והוכחות מתחומים נוספים. רבנו בחיי גם מעדיף להשתמש בשפה ברורה ופשוטה ולא בסגנון עמוק ומסובך. הוא אינו משתמש במילים גבוהות שאינן מוכרות לרוב הלומדים. מטרת הספר היא שהעם יתעלה ויבין איך לקיים את חובות הלבבות ולכן צריך לדבר בשפה ובהוכחות המתאימים לקהל הלומדים.

רוב הראיות וההוכחות שיביא לדבריו מתקבלות על ידי השכל הישר. רבנו בחיי צירף להם משלים אשר יקרבו את ההוכחה לשכלנו. הסיוע במשל כדי להבין על ידו דברים שכליים קשים על מנת לקרב בהם הוא דבר טוב, כמו שמצינו שעשה כן שלמה המלך.

לאחר שברר את הסוגיה בשכלו הוא חיזק את מסקנותיו מתוך הנביאים ומדברי חז"ל. רבנו בחיי מסיף ואומר שנוער גם בחוכמתם של חכמי אומות העולם והביא מהם בספרו. יתכן שיהיו אנשים שדווקא חכם מאומות העולם שאומר את הדברים יגרום להם להפנימם. אין כל פסול בהבאת דברי חכמים מעם ישראל. כבר מדברי חז"ל אנו למדים שנדרש מאיתנו ללמוד מהדברים המתוקנים שקיימים באומות העולם. ולכן אפשר לצטט מהם כסיוע וכתוספות ביאור לעבודת הלב שהתורה מחייבת כל יהודי לעשות.

הרחבות

• חכמה בנייים - תאמין

סִמְכַתִּי לָהֶם דְּבָרֵי הַקְּבָלוֹת... מִן הַחֲסִידִים וְהַחֲכָמִים שֶׁכָּל אָמָה. אומר המדרש: "אם יאמר לך אדם יש חכמה בגוים - תאמן... יש תורה בגוים - אל תאמן" [איכה רבה ב, יג]. ההסבר המקובל הוא "שאף שיש בהם גם כן חכמה, אבל החכמה אין מורה אותם דרך הטוב, שעל שם זה נקרא תורה, שירה דרך ה'" [פרי צדיק דברים ד].

אמנם רבנו עובדיה מברטנורא כתב: "לפי שמסכת זו (אבות)... כולה מוסרים ומידות, וחכמי אומות העולם גם כן חיברו ספרים כמו שבדו מליבם בדרכי המוסר כיצד יתנהג האדם עם חבריו. לפיכך התחיל התנא במסכת זו: משה קבל תורה מסיני, לומר לך שהמידות והמוסרים שבזו המסכת לא בדו אותם חכמי המשנה מליבם, אלא אף אלו נאמרו בסיני" [אבות א, א]. דברים אלו לכאורה סותרים את דברי רבנו בחיי.

הרב קוק ביאר שיש "מחשבות כלליות גדולות וקדושות שאינן נוגעות כלל בנחלת כל גוי ואומה, וכל חכמי לב, וכל קדושי רוח, שבכל האדם אשר על פני האדמה, שוים בהן לטובה... סוג הדברים מצד עצמם מאירים ומשלימים, כל זמן שהם עומדים ברום גבהם, ואינם משתפלים לרדת לעמסיק עמם איזה צביון חברותי מיוחד. ומה המין נהגו גדולי הדורות מעולם לקבל באהבה את הנאמר מן החסידים והחכמים שבכל אומה" (עקבי הצאן, המחשבות. ייתכן שזו הכוונה ב'פרי צדיק'). הרב קוק מבאר שרבנו בחיי למד מחכמי האומות רעיונות כלליים, ולא הלכות מעשיות, אותן למדנו רק מחכמי ישראל, ככתוב במסכת אבות.

לרפואת עדי בת הדס הי"ו

חלוקת הספר
ולשונו

וְכֹאֲשֶׁר נִגְמְרָה עֲצָתִי וְהִסְפַּמְתִּי לְחַבְרוֹ, תִּקְנַנְתִּי אֲשִׁיחֹתִי, וְהִצַּעַתִּי מְכֻוֹנֹתַי, וּבְנִיתִי אוֹתוֹ
על עֲשָׂרָה שְׁרָשִׁים, מְקַבְּצִים כָּל חוּבוֹת הַלְּבָבוֹת, וְחֻלְקֵתִי אוֹתוֹ לְעֲשָׂרָה שְׁעָרִים, כָּל שֵׁעַר
מֵהֶם מִיָּחַד לְשֵׁרֵשׁ אֶחָד מִשְׁרָשָׁיו, כּוֹלֵל אֶת גְּבוּלוֹ וּמְחַלְקוֹתָיו, וְהַעֲנִינִים הַתְּלוּיִם בוֹ,
וְהַפְּנִינִים הַמְּפִסְדִים אוֹתוֹ. וְאֵינִי אוֹחֵז בוֹ הַדְּרָךְ הַקְּרוּבָה לְהַעִיר, לְהוֹרֹת וּלְהַשְׁכִּיל בְּלִשׁוֹן
הַמְּבֹאָר הַקְּרוֹב וְהַנּוֹהֵג, כִּדִּי שְׁיִהְיֶה מֵה שְׁאֵנִי רוּצָה לְבָאֵרוֹ קְרוֹב לְהֵבֵן. וְאֵינִי הַלִּשׁוֹן הַעֲמוּק
וְהַמְּלוֹת הַנְּכָרִיחוֹת וְהַמּוֹפְתִים הַהוֹלְכִים עַל דְּרָךְ מְלֹאכֶת הַנְּצוּחַ, שְׁקוֹרֵין אוֹתָהּ אֲנִשִּׁי
חֻקְמַת הַדְּבוּר בְּלִשׁוֹן עֲרָבִי "אֶלְגֵּדָל", וְהַמְּחַקְרִים הַרְחוּקִים, אֲשֶׁר לֹא יִתְּנוּ לְהִתְיָשֵׁב
עֲלֵיהֶם בְּסִפְרָה זָהָה, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הִבֵּאתִי בוֹ אֶלֶּא הַרְאִיחוֹת הַמְּסִפִּיקוֹת, אֲשֶׁר תִּתְיָשֵׁב הַדְּעַת
עֲלֵיהֶן עַל מִשְׁפְּטֵי הַחֻקְמָה הָאֱלֹהִית, וְכִמּוֹ שֶׁאָמַר הַפִּילוֹסוֹף: "אֵין רְאוּיִ שֶׁנִּבְקֵשׁ בְּהַשְׁגַּת
כָּל מְחַקֵּר מְצִיאוֹתָיו עַל דְּרָךְ הַמּוֹפְתִים, כִּי אֵין כָּל מְחַקֵּר שְׂכָלִי נִמְצָא בְּמוֹפְתִים, וְלֹא שֶׁנִּבְקֵשׁ
בְּחֻקְמַת הַשְּׂמוּשׁוֹ הַדְּבָר הַמְּסִפִּיק, וְלֹא בְּחֻקְמַת הָאֱלֹהוֹת לְהַרְגִּישׁ וּלְהַמְשִׁיל, וְלֹא בְּתַחֲלַת
הַחֻקְמָה הַטְּבָעִית מוֹפְתִים, וְלֹא בְּרֵאשִׁית הַמּוֹפְתִים מוֹפְתִים". כִּי כֹאֲשֶׁר נִשְׁמַר מִן הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה, יִקַּל עֲלֵינוּ לְהַגִּיעַ אֶל בְּקִשְׁתֵּנוּ, וְאִם לֹא נַעֲשֶׂה כֵן, נִתְעַה מְדַרְךָ עֲנִינֵנוּ, וְיִקְשָׁה עֲלֵינוּ
לְמִצָּא מֵה שְׁהִיתָה כְּנִתְנֵנוּ אֵלָיו.

סוגי הראיות
בספר

וּמִפְּנֵי שְׁהִיָּה סִפְרֵי זֶה מִן הַחֻקְמָה הָאֱלֹהִית, נִשְׁמַרְתִּי בוֹ מִן הַרְאִיחוֹת שֶׁהֵן הוֹלְכוֹת עַל
דְּרָךְ חֻקְמַת הַדְּבוּר וְחֻקְמַת הַשְּׂמוּשׁוֹ, אֶלֶּא בְּשֵׁעַר הַרְאִשׁוֹן מִמֵּנֵהוּ, כִּי אֲפֶשֶׁר שִׁיִּדְחֻקְנוּ
הַצֵּרֵךְ אֲלֵיהֶן מִפְּנֵי דְקוֹת מְחַקְרֵנוּ בוֹ. וְשִׁמְתִי רֵב רְאִיחֵי מִן הַדְּבָרִים הַמְּשַׁפְּלִים וְקִרְבָּתֵים
בְּדִמְיוֹנֵים הַקְּרוּבִים, אֲשֶׁר אֵין בְּהֶם סִפְקָה, וְסִמְכַתִּי לָהֶם מֵה שֶׁמְּצָאתִי כְּתוּב בְּסִפְרֵי
הַנְּבִיאִים, וְאַחַר כֵּן סִמְכַתִּי לָהֶם דְּבָרֵי הַקְּבָלוֹת שֶׁקְּבָלְנוּ מִרְבוּתֵינוּ זְכוּנִים לְבְרָכָה וּמִן
הַחֲסִידִים וְהַחֲכָמִים שֶׁבְּכָל אָמָה, שֶׁהַגִּיעוּ דְבָרֵיהֶם אֵלָינוּ, מִפְּנֵי שְׁקוּיָתִי שְׁיִהְיוּ הַלְּבָבוֹת
נוֹטִים אֲלֵיהֶם וּמְקַשְׁבִים אֶל חֻקְמָתָם, כְּמוֹ דְבָרֵי הַפִּילוֹסוֹפִים וּמוֹסְרֵי הַפְּרוֹשִׁים וּמְנַהֲגֵיהֶם
הַמְּשַׁבְּחִים. וְכִבֵּר אֲמַרו רְבוּתֵינוּ זְכוּנִים לְבְרָכָה (סנהדרין טז, א): "כְּתוּב אֶחָד אוֹמֵר (יחזקאל
יא, א): "וּכְמִשְׁפְּטֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם עֲשִׂיתֶם", וְכְתוּב אֶחָד אוֹמֵר (יחזקאל ה, ז): "לֹא
עֲשִׂיתֶם", הֲאֵל כִּיצַד? כְּמִתְקַנִּים שֶׁבְּהֶם לֹא עֲשִׂיתֶם, כְּמִקְלָקְלִים שֶׁבְּהֶם עֲשִׂיתֶם". וְאֲמַרו
(מגילה טז, א): "כָּל הָאוֹמֵר דְּבַר חֻקְמָה אֶפְלוּ בְּאֲמוֹת הָעוֹלָם נִקְרָא חֶכֶם". וְאֲמַרו בְּהַבָּאָה
הַמְּשֻׁלִּים לְקָרֵב הַעֲנִינִים הַקְּשִׁים בְּהֶם (ערויבין כא, א): "אֲגַמְרָה בְּסִימְנֵינוּ וְאֶסְבְּרָה בְּדִמְיֵי
לֵיהִ". וְהַחֶכֶם אָמַר (משלי א, ו): "לְהֵבִין מִשָּׁל וּמִלִּיצָה דְבָרֵי חֻקְמִים וְחִידוֹתֵם".

אֲשִׁיחֹתִי - יסודות הספר. **וּמְחַלְקוֹתַי** - פרוט חלקיו. **הַקְּרוּבָה** - הקלה. **הַנְּכָרִיחוֹת** - מיוחדות, שאינן
מצויות. **וְהַמּוֹפְתִים וְכוּ'** - הוכחות שיש בהם סברא אך אינן מוכרעות. **אֵין רְאוּי וְכוּ'** - אין לדרוש
בכל מחקר ראיות חותכות (מופת), ניתן להסתפק בראיות הגיוניות. **וְלֹא שֶׁנִּבְקֵשׁ בְּחֻקְמַת הַשְּׂמוּשׁוֹ**
וְכוּ' - במדעים המדויקים (השבון, הנדסה) אין להסתפק בראיות הסתברותיות אלא יש צורך בהוכחה
חותכת. **וְלֹא בְּחֻקְמַת הָאֱלֹהוֹת וְכוּ'** - אין לייחס לה' גוף או רגשות, ואין לנו השגה במהותו. **וְלֹא**
בְּתַחֲלַת הַחֻקְמָה וְכוּ' - אין לחפש סיבה והיגיון למה הטבע פועל באופן מסוים, מאחר וזהו רצון ה'
שכן יהיה. **לֹא בְּרֵאשִׁית הַמּוֹפְתִים מוֹפְתִים** - הנחות היסוד (אקסיומות) של הלוגיקה לא ניתנות להוכחה.
חֻקְמַת הַדְּבוּר וְחֻקְמַת הַשְּׂמוּשׁוֹ - הוכחות המיוסדות על תבניות פילוסופיות ומתמטיות. **בְּשֵׁעַר**
הַרְאִשׁוֹן - שער העוסק ביחוד ה'. **שֶׁבְּהֶם** - שבאומות. **אֲגַמְרָה בְּסִימְנֵינוּ וְכוּ'** - לימד עם סימנים
לזיכרון, והסביר באמצעות משלים מתאימים.